

KIELEMME KÄYTÄNTÖ

Korkeihin – korkeisiin

»Monikon illatiivin päätteenä on (supistumadiftongiin tai -vokaaliin päättyvän monikkovartalon jäljessä) joko *-siin* tai *-hin*, milloin saman sanan yksikön illatiivin päätte on *-seen*, mutta muulloin pelkkä *-hin*.» Tämäntapainen kannanotto sisältyy piilevämmiin tai selväsanaistemmin kaikkien huomattavimpien kielioppiemme ja *-oppaidemme* illatiivin muodostusta koskevaan esitykseen Genetzistä (1881) Penttilään (1957), Cannelinista (1916) Saarimaahan (viimeksi 1958) asti. Ohje näyttää mallikelpoisen yksinkertaiselta ja selkeältä, mutta silti sen sovellus käytäntöön tuottaa sukupolvelle toisensa jälkeen voittamattomia vaikeuksia: kirjoittaessaan, saati puhuesaan ei monikaan pystyne pitämään mielessään, että on luvallista pukeutua *vihreihin vaatteisiin* yhtä hyvin kuin *vihreihin vaatteihin* mutta luvatonta sonnustautua *vihreisiin vaatteihin* tai *vihreisiin vaatteisiin*. Kummassa siis lienee vika, säännön onnistumattomuudessa vai kielenkäyttäjien kankeaoppisuudessa, ja jos vika todistetavasti on säännössä, eikö sitä ole aihetta korjata?

Tarkasteltakoon ensin ohjeen edellistä osaa, ts. niitä tapauksia, joissa kielioppi sallii *-siin* yhtä hyvin kuin *-hin*-päätteen. Siltä osin ohje näyttää vastaavan hyvin nykyisen yleiskielen käytäntöä; enintään kaipaasi lisähuomautusta päätevarianttien suhteellisesta yleisyydestä eri nimityyypeissä. Lauri Hakulisen juhla-kirjaan (Verba docent, s. 372—389) kir-

joittamassani artikkelissa olen esittänyt tilastoinen, joka viittaa siihen, että tältä kannalta voidaan nykykielessä erottaa kolme eri tavoin käyttäytyvää alaryhmää. E n s i m m ä i n e n ryhmä käsittää sellaiset kaksivartaloiset nominit, joissa mon. illatiivin päätte seuraa painotonta (toista) tavua, esim. *rikas*: yks. ill. *rikkaaseen*: mon. ill. *rikkaisiin* ~ *rikkaihin*, *eräs*: *erääseen*: *eräisiin* ~ *eräihin*, *tuote*: *tuotteeseen*: *tuotteisiin* ~ *tuotteihin*, *tullut*: *tulleeseen*: *tulleisiin* ~ *tulleihin*, *kaunis*: *kauniiseen*: *kauniisiin* ~ *kauniihin*. *-siin*-päätte on siinä verrattomasti yleisempi kuin *-hin* (päätevarianttien suosion suhde opiskelijoille tehdyssä kokeessa 84: 16, nykyaikaisessa sanomalehtitekstissä 99: 1, vuosisadanvaihteen sanomalehtitekstissä 94: 6). T o i s e e n ryhmään kuuluvat kaksivartaloiset nominit, joissa päätte seuraa sivupainollista (enimmäkseen kolmatta tai neljättä) tavua, esim. *nisäkäs*: *nisäkkääseen*: *nisäkkäisiin* ~ *nisäkkäihin*, *varuste*: *varusteeseen*: *varusteisiin* ~ *varusteihin*, *sattunut*: *sattuneeseen*: *sattuneisiin* ~ *sattuneihin*, *tulehtunut*: *tulehtuneeseen*: *tulehtuneisiin* ~ *tulehtuneihin*. Tässäkin ryhmässä *-siin* on selvästi voitolla, ei kuitenkaan aivan niin ylivoimaisena kuin edellisessä ryhmässä (*-siin* ja *-hin*-varianttien suosio opiskelijoilla 57: 43, nykyisissä sanomalehdissä 90: 10, vuosisadanvaihteen sanomalehdissä 76: 24). K o l m a s ryhmä koostuu nomineista, joiden yks. nominatiivi päättyy pitkään vokaaliin, esim. *vapaa*: *vapaaseen*: *vapaisiin* ~

vapaihin, talkoo: talkooseen: talkoiisiin ~ talkoihin, hakkuu: hakkuuseen: hakkuiisiin~hakkuihin. Sitä koskevaa tilastoainesta olen sanomalehdistä saanut poimituksi riittävästi, mutta opiskelijoille tehdyn kokeen tuloksista voitaneen päätellä, että *-hin*-pääte on suhteellisesti vielä suosituimpikin 2.ryhmässä (suhde *-siin* 36: *-hin* 64).

Yleiskielen käytännön mukaisena sitä vastoin ei voida pitää ohjeen toista osaa, jonka mukaan monikon illatiivin päätteenä tulee kysymykseen pelkkä *-hin*, milloin yksikön vastaava pääte ei ole *-seen*. Erotettavissa on kolme nimityyppiä. **E n s i m m ä i n e n** niistä käsittää *-ea, -eä*-nominin, esim. *korkea: korkeaan: korkeisiin ~ korkeihin, heleä: heleään: heleiisiin~heleihin*. Sekä opiskelijoille tehdyssä kokeessa että nykyistä sanomalehtikieltä koskevassa tilastossa osoittautui *-siin* suosituimmaksi kuin *-hin* (varianttien suosio opiskelijoilla 53: 47, sanomalehdissä 81: 19). Vuosisadanvaihteen sanomalehtikielissä suhde on päinvastainen, mutta vankanlainen asema näyttää *-siin*-pääteellä olleen jo siihenkin aikaan (prosenttinen suhde 16 tapausta käsittävässä aineistossa *-siin* 38: *-hin* 62). **T o i s e n a** ryhmänä ovat *-ut, -yt*-nominin, esim. *ohut: ohueen: ohuiisiin ~ ohuihin, lyhyt: lyhyeen: lyhyisiin ~ lyhyihin*. Rinnakkaisuusmuotoisuus on kiistämätöntä siinäkin, vaikka näyttää siltä, että *-hin*-pääteen kannatus tällä kertaa on verraten vahva (suhde *-siin*: *-hin* opiskelijoilla 15: 85; nykyisestä sanomalehtikielystä löytyneissä kolmessa tapauksessa kahdesti *-siin*, kerran *-hin*; vuosisadanvaihteesta ei esimerkkejä). **K o l m a t t a** ryhmää edustanee yksi ainoa sana, *-oa*-loppuinen *ainoa: ainoaan: ainoisiin ~ ainoihin*. Se puuttuu tilastoistani, mutta tuskin on syytä epäillä senkään monikon illatiivin tosiasiallista rinnakkaisuomaisuutta.

Nykyisen yleiskielen käytäntö on siis selvästi se, että supistumadiftongiin tai *-vokaaliin* päättyvän monikkovartalon jäljessä monikon illatiivin pääte voi sanatyypistä riippumatta olla joko *-siin* tai *-hin*; päätteiden suhteellinen suosio sen

sijaan vaihtelee sanatyyppejä myöten. Kuva ei varmaan olennaisesti muuttuisi, vaikka koetettaisiin tilastoida pelkästään tavallista paremmiksi kielenkäyttäjiksi tunnettujen kirjoittajien tekstejä — semminkin jos pystyttäisiin karsimaan joukosta ne luullakseni harvalukuiset kynämiehet, jotka tosiaan tuntevat annetun ohjeen ja siksi sitä myös koettavat noudattaa. Vallitsevaan käytäntöön vetoamalla ohjeen perinnäistä asua tuskin voidaankaan puoltaa. Harkittavaksi jää, voidaanko esittää mitään sellaisia teoreettisia näkökohtia, jotka ohjetta kaikesta huolimatta tukisivat.

Huomatakseni on julkisuudessa esitetty yksi tällainen näkökohta. Virittäjässä 1916 s. 56 julkaistiin nimim. J. K. T:n (= E. A. Tunkelon) pieni oikeakielisyyshuomautus »Illatiivin päätteestä», joka alkoi seuraavin sanoin: »Kun yleiskielemme *-ea*-loppuisten nimi- ja laatusanain vastineet monessa laaja-alaisessa murteessa ovat *-ee*-loppuisia, esim. *korkee, lev(v)ee, kauhee* jne., niin nämä taipuvat m. m. paikallissijoissa samaan tapaan kuin *-e ~ -ee*-loppuiset, esim. *piste -een, kaste -eella, vaate vaateeseen* jne., niin että esim. illatiivit saavat päätteen *-seen, -siin*, esim. *korkeeseen* puuhun, *korkeisiin* puihin. Tästä johtuu että näistä *-ea*-loppuisista kirjakielessäkin silloin tällöin näkee tämäntyyppisiä monikon illatiiveja, esim. — —.» Saman perustelun, sen että *korkeisiin*-tyyppiset mon. illatiivit olisivat *korkeeseen*-tyyppisten murremuotojen heijastumaa, esittää Matti Sadeniemi Vir. 1950 s. 356, ja varmaan se on aikoinaan ollut jo Genetzin ja Setälän säännönmudostuksen pohjana. Nyt on huomattava, että Genetziä varhemmat 1800-luvun kielipiin tekijät (von Becker, Renvall, Eurén) vielä hyväksyivät *korkia (korkea)*-tyypin ohella kirjakieliseksi *korkee*-tyypinkin ja mainitsivat sen illatiiviksi yksikössä *korkeese(e)n*, monikossa *korkeisi(i)n*. Genetz oli ensimmäinen, joka tämän tyypin kokonaan hylkäsi, eikä ehkä sovi ihmetellä, että hylkäystuomion hänen järjes-

telmässään sai *-siin*-päätteinen monikko siinä missä *-seen*-päätteinen yksikkökin. Mutta onko säännön perustelu silti osunut aivan oikeaan? Epäilyjä on omiaan herättämään jo se, että *korkeisiin*-monikkoa voivat estottomasti viljellä sellaisetkin hyväkorvaiset kielenkäyttäjät, joiden yleiskielisestä puhcesta tai ainakaan kirjoituksesta ei koskaan tapaisi yks. nominatiivia *korkee* tai illatiivia *korkeeseen*.

Murresuhteita tarkastellessa nämä epäilyt vahvistuvat. Supistumadiftongiin päättyvän monikkovartalon jälkeen voi illatiivin päätteinä suomen murteissa olla joko *-siin* tai *-hin* (tai jokin näiden edeltäjä tai edelleenkehittymä), samassa murteessa kuitenkin yleensä vain jompikumpi. Pitää kyllä paikkansa, että suurimmassa osassa sitä aluetta, missä mon. illatiivi on *korkeisiin*, vastaava yksikkömuoto kuuluu *korkeeseen*, mutta on myös murteita, joissa tavataan suhde *korkei(j)aan: korkeisiin* (Ala-Satakunnan murteen eteläryhmä, Hirvensalmi) tai *korkejaan: korkeisiin* (Hartola) tai *valkihan: valkeisiin* (Kemin murteisto). Tällaisten suhteiden olemassaolo oikeuttaa käsittääkseni päättelemään, ettei *korkeisiin*-tyypin päätte *-siin* muuallakaan perustu ainakaan ensisijaisesti vastaavan yksikkömuodon vaikutukseen; pikemmin se ilmentää vain pyrkimystä yleistää yksi ja sama päättevariantti jokaisen supistumadiftongiin päättyvän monikkovartalon yhteyteen. Ks. tarkemmin Verba docent s. 375—377. Murteisiin verrattuna yleiskieli on sikäli poikkeusasemassa, että siihen on omaksuttu eri murrealueilta kumpikin päättevariantti: *-siin* ja *-hin*. Historiallisesti katsoen tällainen kahden päättevariantin vapaa kilpasillaolo, miten se eri tapauksissa lienee syntynytkin, merkitsee yleensä ohimenevää häiriötilaa, josta kieli yleistysten avulla pyrkii irrottautumaan. Vaikeinta irrottautuminen epäilemättä on silloin, kun laajemman morfologisen kaavan tasapaino vaatisi osuutta kummallekin variantille. Niin sattuu olemaan laita juuri *-siin* ~ *-hin*-vaihtelun, ja siitä selittyikin koko vaih-

telun sitkeähenkisyys. Jos variantti *-hin* yksinomaistuisi, saavutettaisiin se etu, että monikon illatiivin päätte olisi diftongin jäljessä aina samanasuinen, mutta samalla jäisi yksikön illatiivin *-seen* systeemin kannalta aivan irralliseksi ilmiöksi. Jos taas *-siin* yksinomaistuisi, illatiivin päättejärjestelmän eräessä tärkeässä kohdassa päästäisiin harmoniaan (supistumavokaalin tai -diftongin jälkeinen päätte olisi yksikössä aina *-seen*, monikossa aina *-siin*), mutta samalla jouduttaisiin tinkimään monikon illatiivin päätteiden yhtenäisyydestä. Niin kauan kuin näiden kahden vaihtoehdon välinen jännitys pysyy voimassa, on yleiskielen pätekahtalaisuuden pakko pysyä ennallaan. Varianttien suhteelliseen suosioon voivat tällöin vaikuttaa erilaiset, perimmältään morfologisen järjestelmän yhdenmukaistumiseen tähtäävät tiedottomat tendenssit (ks. Verba docent s. 385—388), mutta itse vaihteluperiaatetta ne eivät toistaiseksi ole pystyneet kumoamaan enempää kuin pariin tapausryhmään kohdistuva yleiskielen tietoinen säännötyskään.

Kieliopin säännön korjattavuutta koskevaan kysymyksen olisin siksi valmis vastaamaan myöntävästi. Sääntötekniisesti korjaus olisikin sangen kivuton. Se tavanomainen ohje, jonka kertosin kirjoitukseni alussa ja joka lähinnä on tarkoitettu kielenkäyttäjien muistin tueksi, kävisi kokonaan tarpeettomaksi: jokainen syntyperäinen suomalainen osaisi nyt oman vaistonsa varassa valita aina oikean illatiivinpäätteen. Illatiivin muodostusta koskevien sääntöjen tyhjentävä kodifikaatio, jollaisen Setälä esittää kielioppinsa 78. §:n 5. kohdassa ja joka tietysti on välttämätön teoreettisen kieleen perehtymisen ja vieraskielisen suomenopintojen kannalta, puolestaan saisi entisestä hiukan poikkeavan muodon, esim. Setälän esitykseen sovellettuna seuraavanlaisen:

[Illatiivin päätteet ovat:]

— —

»b) *-h—n* ja niiden välissä *h*:ta edel-

tävä vokaali 1) aina pääpainollisen tavun jäljessä, 2) pääpainottoman tavun diftongin ja monikossa myös pitkän vokaalin jäljessä, esim. (yksikössä:) *maa|han, suu|hun, pii|hin, suo|hon, täi|hin, ke|hen, ku|hun, Tokoi|hin, maanantai|hin*; (monikossa:) *soi|hin, täi|hin, pii|hin, kirkkoi|hin, niittyi|hin, asuntoi|hin, vierai|hin, kirvei|hin, vaattei|hin, talkoi|hin, kuhilai|hin, välinei|hin, korkei|hin, lyhyi|hin, kalli|hin*. Supistumadiftongiin tai pääpainottomaan pitkään vokaaliin päättyvän monikkovartalon jäljessä tämän päätteän rinnalla (ja useimmissa nominityypeissä sitä tavallisempänä) esiintyy päätte *-siin*, esim. *vierai|siin, kirvei|siin, vaattei|siin, talkoi|siin,*

Yllä oleva esitettiin alustuksena Suomen Akatemian kielilautakunnalle 18. 5., ja lautakunta hyväksyi ehdotuksen

kuhilai|siin, välinei|siin, korkei|siin, lyhyi|siin, kalli|siin.

c) Yks. *-seen* pääpainottoman tavun pitkän vokaalin jäljessä, esim. *vieraa|seen, vaatte|seen, kuhilaa|seen, välinee|seen.*»

Oman huomautuksensa säännöstössä vaatisivat vihdoin pitkään vokaaliin päättyvät vierasperäiset sanat, joiden illatiivin muodostus usein noudattaa yksi tavujen mallia, esim. *revyy: revyy|hyn: revyi|hin, trikoo: trikoo|seen ~ trikoo|hon: trikoi|siin ~ trikoi|hin.* (Vrt. Sadeniemi, *Metriikkamme perusteet* s. 136; kirj., *Verba docent* s. 382—383.)

TERHO ITKONEN

ja katsoi siis monikon illatiivityyppien *korkeisiin, ainoisiin* ja *ohuisiin* olevan hyväksyttäviä.